

POKUS O DETABUIZÁCIU NA TÉMU: PRIBLIŽIŤ SA JAZYKU A MYSLENIU SÚČASNÝCH DETÍ

Slovenská literatúra pre deti a mládež 2014

Mgr. Timotea Vráblová, PhD., (1968) je vedeckou pracovníčkou Ústavu slovenskej literatúry SAV. Zaoberá sa slovenskou literárnou kultúrou 17. – 18. storočia. Detskú literatúru a Psychológiu detského diváka prednáša na Vysokej škole múzických umení. Venuje sa tiež projektom tvorivého čítania detí a mládeže. Je prezidentkou Slovenskej sekcie Medzinárodnej únie pre detskú knihu IBBY.

Pýtame sa: **kedy je kniha pre deti čitateľsky úspešná?** A zvyčajne odpovedáme: vtedy, keď sa autorka či autor priblížili mysleniu či jazyku súčasných detí. Čo tým však myslíme? Mnohokrát témy a tiež „rekvizity“ či „artefakty“ doby. Podľa niektorých by si mali deti v knihe nájsť svoje komerčné zábavky. Určite mobily a počítače, aby bolo jasné, že nečítajú príbehy z doby kamennej. A mali by sa najmä baviť. Ak ideme na písanie týmto spôsobom, približujeme sa vlastne mysleniu marketingu. Ide o to, aby dieťa držalo v rukách knihu? To je málo! Chceme, aby skutočne ČÍTALO! Zaujal ma zborníček detských prác literárnej súťaže **Detská rozprávková Žilina 2014** (Krajské kultúrne stredisko Žilina). Ako jej porotkyňa už dlhšie sledujem, ako sa v textoch, čo deti píšu, odráža aj to, o čom chcú a potrebujú čítať. A opätovne si uvedomujem, že deťom ide o viac, než o povrchno ľahko marketingovo čitateľný príbeh. Veď drak nemusí byť ružový plagátový excentrik, aby ich pobavil a mali chuť si ho všimnúť. To, čo ich posúva, sú príbehy, ktoré ich nasmerujú na živé skutočno. Sprostredkujú mu s ním vnútorný kontakt. A je jedno, či v ňom bude hrozivý drak alebo malý dračí šaško, ak to len nie je plagátová bytosť umelo vytvorená pre efekt.

Príbehy so skutočným symbolickým odkazom

Svet zachránia rozprávky (TRIO Publishing), tvrdí **Daniel Hevier**. Ide však o to, ktoré majú takýto potenciál?! Náročná téma. No primeraná čitateľom staršieho školského veku. A v autorovom podaní aj pútavá a dobrodružná. Svet sa stáva bojiskom príbehov. Ktoré z nich zaväzujú? Tie povrchné, manipulatívne a zavádzajúce? Alebo tie, ktoré nesú v sebe životodarný potenciál? Vieme ich vôbec rozlíšiť? To je úloha pre dvanásťročného cieľavedomého a inteligentného Krištofa a Zarazu, jeho vrstovníčku, z podivného kočovného spoločenstva, ktoré sa usadilo na okraji mesta. Autor cez tento symbolický vzťah buduje významovo mnohovrstevný príbeh. Napríklad o stretnutí dvoch odlišných kultúr. O podstate priateľstva. O racionálne i iracionálne vnímanej skutočnosti. V boji príbehov je dôležitá aj to, kto ich rozpráva. Rozprávačov je viac: sprievodca, rozprávač – básnik; večný, veď skutočné príbehy sa podieľajú na zachovávaní kontinuity života. Jeho veršami sú rámcované „dejsťvá“ rozprávania. Spoluhráčom mu je bezdomovec Anders; symbolická postava, rozprávkár Andersen. Jeho príbehy odkrývajú hrdinom prostredie zápasu. Konflikt dobra a zla sa fyzicky i symbolicky transponuje do boja s mrazivým chladom. Krištof sa učí obstať na ľade, ovládnuť ho. Je totiž prvotriedny hokejista. Jeho skutočný životný zápas sa odohráva v sujetovom pláne známej Andersenovej rozprávky o Snehovej kráľovnej. Je Kayom. Zaraza, predavačka zapalovačov, je zasa

Gerdou. Pripomína Dievčatko so zápalkami. S predpotopnými zapalovačmi, ktoré predáva po meste, akoby nezmyselne bojovala proti chladu. Aj tomu v duši. Žánrovo si Hevier vybral typ iniciačného príbehu.

Iný rozprávkár, **Ján Milčák**, typicky vo svojej autorskej poetike, vytvára symbolický priestor, v ktorom má čitateľ objaviť vlastnú cestu. V knižke **Jonatán malý ako omrvinka** (Goralinga) si na to vybral spôsob postavený na estetizovaní skutočnosti. Ním predstavuje podstatu vzťahovej harmónie. Jonatán býva v Zabudnutej uličke. Miesto symbolicky navodzuje predstavu vzťahovej intimity. Je príznačne malé, no zážitkovo bohaté. Autor vedie čitateľa k poznávaniu hĺbky vzťahov pozorovaním správania hrdinov: jeden druhého sústredene počúvajú; prejavujú sa pokojne; vzájomne si dávajú priestor; rozmyšľajú, ako by sa potešili. Podľa týchto signálov tušíme, aké je dobré, keď si človek pestuje blízky vzťah. V dialógoch postáv sa prejavuje otvorenosť a porozumenie. Takéto prostredie je bezpečné. Hlavný hrdina Jonatán si zrána spontánne, hoci aj v pyžamku, prelezie plot, aby sa naraňajkoval so susedom Hugom Motalenom. Priateľ, myšiak Baf, smelo spáva každý večer na Jonatánovom vankúši. Dokonca sa nemusí báť ani kocúra Kilimandžára. Veď tu panuje vzájomná dôvera. Môžeme sa pýtať, či to autor s tým harmonizovaním neprehnal? Knižka je určená najmä menším, začínajúcim čitateľom (okolo 4 – 7 rokov). A to je obdobie, v ktorom je viac než potrebné, aby sa v deťoch formovala predstava súladu.

Milčákov rozprávanie **Starec, ktorý lietal** (TRIO Publishing) je mozaikou symbolických príbehov o hľadaní životnej múdrosti a radosti zo života. A to i v priestore, v ktorom je prítomná smrť. Na prvý pohľad vážna téma. Autor ju však podáva v prístupnej nezafaženej forme. Čitateľ sa stretáva s dvoma príznačnými hrdinami: s myškou a starcom. Oba predstavujú dva odlišné typy hľadania múdrosti. Myška čítaním kníh, starec snívaním o vtáčích horizontoch. Jedného dňa začne lietáť. A tak čitateľ sleduje príbehy, ktoré sa starčekovi odkrývajú z vtáčej perspektívy: zažíva bežné radosti ľudí, spoznáva tajomné miesta, i tie, na ktorých sa možno stretnúť s hrdzavovlasou dievčinou na káre, so Smrťou. Tento titul patrí k tým, v ktorých sa detaily príbehu odkrývajú spolu s vekom a so životnou i čitateľskou skúsenosťou. K mladšiemu či menej skúsenejšiemu čitateľovi sa dostávajú na úrovni náznakov, signálnych javov. Nemusí im vedome rozumieť. Vníma ich intuitívne alebo ich možno len podvedome zachytáva. Veď ide o čistý, nekontaminovaný príbeh, v ktorom je symbolická línia budovaná v hĺbke a s rešpektom.

Symbolická línia sa v rozprávkach **Jany Bodnárovej Dita. 30 mušiek svetlušiek a iné príbehy** (Perfekt) transponovala do poetického či poetizujúceho jazyka. Možno za tým čítať odkaz: aké dôležité je vnímať svet okolo seba a citlivo s ním rozvíjať kontakt. Autorka takto ne-

priamo stimuluje dieťa. Usiluje sa ho vtiahnuť do pocitovej roviny Diti-
ných príbehov. Netlačí ho priamočiarym usmernením. Len ho uvedie do
náladu a nechá mu priestor, aby cítilo a vnímalo. Príbehy malej Dity pô-
sobia neobyčajnícky. Veď ona aj je osobnosťou! Ako autorka hovorí,
rada hľadá vo všetkom niečo iné ako tí druhí. Je to knižka pre začínajú-
cich čitateľov. A tak sa nebudú čudovať ani fantastickým zvláštnostiam
– že sa Dita môže porozprávať s líškou v záhrade alebo že si vo sne za-
tancuje s medveďom. Do vymýšľačiek predsa možno vkladať pocity. Ale-
bo i naznačené predstavy či vysvetlenia vecí, ktoré si malý človek zatiaľ
nedokáže racionálne objasniť alebo priamočiaro spracovať. V poetickom
jazyku autorky však zaznievajú prirodzene. A nestrácajú hĺbku!

Virtuálny priestor: hľadanie balansu

O dôsledkoch kontaktu detí s virtuálnou realitou sa veľa hovorí, no
možno i nehovorí dostatočne. Za posledné roky sa už aj u nás prejavuje
dôsledok jej nevyváženého vplyvu v tom, že u starších detí sa čoraz čas-
tejšie objavuje problém rozlíšiť, čo je reálne a pravdepodobné. K tomuto
problému sa obyčajne vyjadrujeme povrchno. No pre deti je dôležitý...

Dotkla sa ho aj **Renáta Bočkayová** v knižke **Počítačový vírus** (Tra-
noscius). Príbeh ilustruje tézu nebezpečného vplyvu prehnaneho kon-
taktu s virtuálnou realitou. Autorka si vybrala tradičný sujetový plán –
človek sa stane zajatcom virtuálneho sveta, ktorý vytvoril. Aj preto, že
je vnútorne krehký a ľahko zlyhá. Čitateľ sa zoznamuje s príbehom
jednej bežnej triedy starších žiakov. Spustili počítačový vírus, aby sa
vyvršili na spolužiakovi. Kvôli tomu sa však dostali do virtuálneho sve-
ta. Vírus ho priebežne modifikuje, a tak prechádzajú levelmi rozličných
počítačových hier. Vyslobodia sa jedine tak, že sa k sebe začnú správať
férovo a súdržne. Príbehom, v ktorom deti musia riešiť problémy tým,
že spolupracujú na spoločnej úlohe, sa autorka usilovala vyhnúť mora-
lizátorstvu a poučaniu. Slabšou stránkou textu je schematickosť.

Roman Brat v knihe **Ako šlohnúť Rimanovi Dunaj** (Forza Music)
nebojuje proti počítačovému svetu. Naopak. Ponúka čitateľovi zdravú
alternatívu v uvedomení si základných hraníc. Kultivovane napísaný
príbeh Maxa je voľným pokračovaním knihy *Ako našťvať Rimana*
(2013). Sujety oboch príbehov sa rozvíjajú na princípe strategickej
hry, ktorú Maxo hrá na počítači. Jeho úlohou je vyriešiť historicky moti-
vovaný problém súžitia Rimanov, Markomanov a Slovanov. Hra umož-
ňuje Maxovi rozmyšľať nad charaktermi svojich hrdinov a vodcovsky sa
rozhodovať, aké dôsledky vyvodí z ich krehkých okamihov zlyhania.
Celkom zákonite sa mu do tohto procesu paralelne prenášajú aj vlastné
zážitky z reálneho každodenného života. Hra to umožňuje, plasticky
zobrazuje život jednotlivcov i skupín. Týmto spôsobom sa autorovi po-
darilo názorne ukázať, že simulovaná realita nie je v skutočnosti odde-
lená od nášho reálneho života. Nedá sa zdravo a zmysluplne žiť s dvoma
odlišnými identitami. Na postave Maxa vykresľuje, čo je dôležité: celis-
tosť a integrita človeka, ktorý nekoná dvojako, ale ostáva sám sebou.

Kvalitatívne dimenzie príbehov „zo života“ detí

Ako osloviť dnešné deti prostredníctvom kvalitne napísaného realistic-
kého príbehu?

S priaznivým ohlasom u čitateľov i u odbornej verejnosti sa stretli prí-
behy Johanky **Tone Revajovej**. Tretia časť **Tvoja Johanka** (Vydavateľ-
stvo Sloart) znázorňuje špecifické obdobie hrdinky: už sa nemusí sťa-
hovať, jej život sa stabilizuje. Vnútornú energiu, ktorú v predchádzajú-
cich príbehoch musela venovať na to, aby sa adaptovala na zmeny,
môže teraz investovať do budovania svojho životného priestoru. Napo-
kon, prichádza do veku, keď si ho túži vytvoriť. Autorka necháva hrdin-
ku prirodzene sa pohybovať v novej životnej situácii. A tak si čitateľ
môže samostatne vystopovať, v čom Johanka tápe a čo jej, naopak, po-
máha nadobudnúť harmonický vzťahový priestor vo svojom okolí. Ani

v treťom diele Johankinho príbehu Revajová neprešla do stereotypu.
Identita hrdinky sa dá stále plasticky vnímať. Zdá sa, že v jej živote sa
všetko nápadne harmonizuje. A to napriek tomu, že vyrastá „na
troskách“ rodiny. (S otcom sa doteraz osobne nestretla.) Súvisí to s au-
torskou stratégiou: ukázať, že aj v komplikovaných krízových situáci-
ách sa môže život dobre vyvinúť, ak k sebe ľudia prístupujú s láskou.

Vážnu tému, život malej Kláry v komplikovaných rodinných vzťahoch,
rieši aj **Petra Nagyová Džerengová** v realisticky vystavanom príbehu
na pokračovanie. V treťom diele pod názvom **Klára a Tity** (Vydavateľ-
stvo Sloart) je už z hlavnej hrdinky Kláry prváčka. Jej rodinný život s no-
vou mamou a sestričkou Emkou sa stabilizoval. No pokojnú hladinu na-
ruší správa, že jej biologická mama sa vracia z Afriky domov. Navyše
s malým černošským dievčatom, ktoré si v africkej nemocnici osvojila.
Autorka využíva možnosti rozprávača v tretej osobe, aby čitateľovi priblí-
žila komplikovanú situáciu z viacerých strán. Tak ľahšie a prístupnejšie
dokáže sprostredkovať čitateľovi mladšieho školského veku, v čom sú
„neuralgické body“ takýchto zložitých okolností. Zvolila si dobrý kľúč.
Zameriava sa najmä na počiatkové napätie v rodine v dôsledku príchodu
Klárinej mamy. Tým sa priblížila vnímaniu detí v tomto veku, ktoré sú
citlivé na zmeny rodinnej klímy a pozorne si všimajú, čo ich vyvoláva.
V autorkinom štýle rozprávania je dôraz na komunikáciu a otvorený roz-
hovor. Nepriamo tým naznačuje, že dobrou cestou k zblíženiu a zmiere-
niu aj v dramatických situáciách je úprimný otvorený dialóg.

Výrazný podiel „príbehov zo života detí“ sa objavuje aj v repertoári an-
tológie **Ovečky v čerešňovom sade** (Perfekt) z jubilejného desiateho
ročníka súťaže v pôvodnej poviedkovej tvorbe pre deti a mládež. Ich te-
matický výber významne poukazuje na to, že deti cítia potrebu reflektovať
vzťahovú problematiku. Príbehy odkazujú na problémy trávenia
času v rodine, pocit vnútorného spojenia detí s rodičmi. Alebo, naopak,
zdôrazňujú to, čo je podstatné vo vzťahoch. Dost výrazne sa objavujú
otázky medzigeneračných vzťahov medzi starými rodičmi a deťmi. Vo
vybraných textoch sú prezentované s pozitívnym vplyvom na dieťa. Ak
rátame s tým, že texty vyberali deti, potom sa dá uvažovať o tom, že
u súčasných detí silnie potreba emocionálnej stability, ukotvenosti
a vzťahového puta. Víťazná poviedka Kataríny Mikolášovej *Ovečky v če-
rešňovom sade* je tiež zameraná na kvalitatívny rámec vzťahov. Poukazuje
na to, ako sa deti vyrovnávajú s problematikou outsiderstva. Z kvali-
tatívneho rámca textov sa vymykajú najmä poviedky Jany Bodnárovej
Dita a vrkoč prastarej mamy, Tone Revajovej *Prázdniny podľa plánu*, Mar-
ty Hlušikovej *Päťdesiat nad nulou* a Kvety Daškovej *Zoška*. To, čo ich spá-
ja, je najmä psychologické prepracované naratív, hutnosť rozprávač-
ského plánu, stimulovanie čitateľa k hlbšiemu vnútornému dialógu.

Misia Eva v Thajsku (Ikar) je voľným pokračovaním románu **Tama-
ry Heribanovej** Misia Eva, prísne tajné (2012) pre čitateľov mladšieho
školského veku. Tzv. ľahké čítanie. Podobne ako v prvom diele, čitateľ
si skladá mozaiku príbehu z mikropříbehov jednotlivých postáv. Prota-
gonistkou je nadpriemerne bystrá tretiačka Eva Šídlková, ktorá vyhráva
exotickú dovolenku do Thajska. Pocestuje tam aj so svojou rodinou. Je
to typický, komerčne napísaný príbeh. S vyrátaným a nie vždy primeraným
humorom i dojmavými emóciami, plocho a neautenticky vystava-
ný. Okrem iného aj psychologicky. Na Evkine plecica vkladá autorka
neprimerané bremená: mieša sa do života dospelákov, „vychováva ich“,
berie zodpovednosť za ich problémy. Skrátka, je to malá manipulátorka,
ktorej nikto nepomáha postaviť zdravé vnútorné hranice. Veď napo-
kon dospeláci tu ani nefigurujú ako celkom plnohodnotní partneri.
V tejto časti sa objektom jej „misie“ stáva najmä delegát cestovnej kan-
celárie Šaka Šai. Autorka postave pridela rolu „aktéra humorných si-
tuácií“. Prejavuje sa teda miestami ako šašo. Dá sa to v tomto žánri ak-
ceptovať, pokiaľ by sa týmto štýlom nepodávali aj vážne súvislosti. Ob-
raz thajského sirotinca autorka jednoducho nezvládla.

Marka Staviarska debutovala hneď dvoma titulmi naraz. Kniha **Eliš-**

ka a jej kamaráti je určená začínajúcim čitateľom, najmä v predškolskom veku. Autorke sa podarilo „naladiť“ rozprávanie primerane príjemcovi. Deťom mladšieho školského veku je určená **Marínka Somarínka** (obe Zum Zum production). Aj v tomto prípade ide o ľahší žáner. Podtitul **Ako nakrútiš film, aj keď nie si dospelák** naznačuje účelové ladenie publikácie. Nasvedčuje tomu aj schematický koncept. Z knižky „srší“ nadšenie pre vec i motivácia k zmysluplnej činnosti. Jej slabšou stránkou je rozbiehavosť, primnoho odbočiek. Rozptyľujúco pôsobí aj autorkina prílišná snaha napodobňovať „jazyk“ a myslenie dieťaťa.

Mýty, ľudové rozprávky a povesti: pôvodnosť ako znak kvality

Opiem sa opäť o „heavierovské“ rozlišovanie „pravosti“ príbehov. S kvalitou tvorby či adaptácie týchto žánrov totiž súvisí otázka ich autenticity. Nie preto, žeby sa ku klenotom klasickej literatúry nemohlo pristupovať tvorivo. Ide o to, že ku kvalite vedie funkčná zmena, a tá vyžaduje istý rešpekt či citlivosť k východiskovému žánru. A tiež nie každá zmena je rovnako prínosná vzhľadom na detských adresátov.

Rozprávanie **Daniela Pastirčáka O kresbe, čo ožila** (Vydavateľstvo Sloart) je vybudované na motívy mýtu. Zaznieva v ňom biblický príbeh o stvorení sveta. Je ústretovo volenou témou voči detskému adresátovi. Je totiž jednou z esenciálnych tém, ktorým sa prirodzene venujú deti v predškolskom a mladšom školskom veku. Vznik vesmíru im autor pripodobňuje k veľkému tvorivému činu – kresbe. Vychádza pritom z predpokladu ich vlastnej skúsenosti. Veď práve v tomto veku je kreslenie pre deti veľmi prirodzenou činnosťou. Autorskou stratégiou je navodiť v čitateľovi pocit dialógu, interakcie. Je to jeden zo spôsobov, ako ho vnútorne zaangažovať do textu a tiež v ňom stimulovať predstavu osobného metafyzického vzťahu s Bohom. Významnosť tohto vzťahu približuje autor prostredníctvom atribútov veľký – malý. Sú to porovnávacie prívlastky veľkého diela Stvoriteľa a malých tvorivých činov človeka. Pastirčákov rozprávanie je inšpiratívne už aj v tom, že približuje detskému recipientovi spirituálny rozmer života.

Iným prípadom je prerozprávanie známeho starovekého gréckeho mýtu **Orfeus a Eurydika** (Perfekt) z pera **Beaty Panákovej**. V subtilnom podaní spolu s pôsobivými ilustráciami Ingrid Zámečnikovej ponúka čitateľovi obraz vnútorného procesu, ktorým prechádza človek pri smútení. Adaptácia primeraná detskému čitateľovi si vyžadovala od autorky veľa zručnosti a citlivosti. Podarilo sa jej však vytvoriť výrazovo i významovo sústredený text, ktorý sprostredkováva deťom nielen samotný príbeh, ale aj kultúru rozprávania dávno minulých storočí.

Pekným vydaním je aj zbierka **Najkrajších oravských povestí** (Vydavateľstvo Matice slovenskej), výber z celoživotného diela **Antona Habovštiaka**, ktorý vyšiel k 10. výročiu úmrtia autora. Zbierka je súčasťou osvedčeného povestového radu. Autor rozumel povestovému kánonu. Usiloval sa zachovať nielen genotyp žánru, no sprostredkovával ho v autentickej podobe s príznačkom dialektu regiónu.

Zbierka komiksových príbehov **Ondreja Sliackeho a Mariána Čapku Slovenské obrázkové povesti** (Vydavateľstvo Matice slovenskej) je výborný spôsob, ktorým možno povesti priblížiť čitateľom mladšieho školského veku. Ide totiž o ukázkový výkon. Príbehy majú dobre premyslený naratív. Rozprávanie má gradáciu, rytmus. Autori vyberali z povesti to, čo je dôležité nielen pre udržanie rozprávačského napätia, ale aj pre sprostredkovanie myšlienkového esencie príbehu.

Negatívnym príkladom toho, ako približovať žáner povestí súčasnému čitateľovi, je zbierka **Beatrice Čulmanovej Slovenské povesti** (Príroda). Nevládnutý autorský jazyk (neprimerane modernizovaný). Adaptáciám možno vyčítať neadekvátne zvolené postupy rozprávania (vzhľadom na žáner). Príkladom je už úvodná povest **Drak vo Svätom Jure**. Autorka ju neprimerane romantizuje. Výrazne sa tým oslabuje symbolická významová línia, ktorá je pre funkciu tohto žánru podstatná.

Záhoráckemu regiónu a Moravskému Slovácku je venovaná publikácia **Michala Kohna Holíčsky čert. Povesti zo Záhoria** (Marenčin PT). Ide o pomerne vzácne vydanie zo zbierky autorovho prastarého otca Emanuela Kosíka, českého profesora. Povesti mu vraj rozprávali jeho študenti. Kniha je napísaná pre staršieho adresáta. Texty portrétujú zaujímavé postavičky regiónu.

Knižným debutom pre deti je zbierka povestí skúseného autora, prekladateľa a literárneho vedca **Ludovíta Petraška Strážca jazera** (Vydavateľstvo Pectus). Kultivovaným spôsobom sprístupnil regionálne povestové dedičstvo z oblasti Abova, Zemplína a Šariša.

Knižka **Najkrajšie rozprávky Pavla Dobšinského II.** (Vydavateľstvo Fragment) v podaní **Violy Jakubičkovej** je, žiaľ, príkladom nevydareného stvárnenia Dobšinského textov. Navyše je určená začínajúcim čitateľom. Text je k adresátovi ústretový jedine v stručnosti rozprávania. Celkovo však autorka nevládla primerane vystavať naratív. Príbehy sú úsečné, pôsobia surovo, oklieštene. Stáva sa, že stručnosť dominuje nad významom, a tak sú v rozprávaní závažné významové skoky. Kniha je určená prváčikom. Pre túto vekovú skupinu je obzvlášť dôležité, aby sa naučili nadväzovať kontakt s emocionálnou rovinou textu. V tomto podaní však jednoznačne chýba.

Ukážkou tvorivej adaptácie ľudovej rozprávky je aj **Janko Hraško. Ako to naozaj bolo** (Ikar) od **Jaroslava Rezníka**. Autor rozprávkovú predlohu rozšíril. Narodenie Janka je dielom viacerých rozprávkových postáv (dedo Vševed, Zlatovláska a pod.), ktoré sa následne o Janka Hraška starajú a sprevádzajú ho na jeho cestách. Autor doplní fabulu o nové, veselé, a pritom dobrodružné udalosti, ktoré malému čitateľovi zreteľnejšie predstavujú hrdinu. Pri utváraní epizód sa pritom podarilo zachovať „autenticitu“ hrašovského charakteru z ľudovej predlohy.

Na margo modernej autorskej rozprávky

Z tradície nonsensových rozprávok vyrastajú rozprávania v debute **Ivany Auxtovej Záhadý raketovej ulice** (Perfekt). Je určená začínajúcim čitateľom. Autorka si zvolila osvedčený koncept. Rozprávkovým miestom je ulica, ktorá symbolicky odkazuje na vlastné prostredie dieťaťa. Príbehy pripomínajú každodenné udalosti a znázorňujú bežné problémy spojené s psychologickým dozrievaním dieťaťa. Katka prežíva s rodičmi stresové problémy spojené s presťahovaním sa do nového domu. Samko má byť školákom, no za žiadnu cenu nevie ráno načas vstať. Problémom iného hrdinu je uzavretosť spojená so smútkom. Autorka sa však nezamerala len na jednotlivcov. Záverečná rozprávka spája hrdinov knižky a ukazuje, aký dôležitý pre život ulice je zohraný „kolektív“. Talent debutantke nemožno uprieť. I to, že citlivo vníma detského čitateľa. V niektorých príbehoch však zbytočne rozptyľuje jeho pozornosť prílišným detailizmom a rozvlácnosťou. Dobrým nápadom miestami chýba presnejšie spracovaný plán príbehu.

Marta Hlušíková patrí k etablovaným autorkám a vo svojich dvoch posledných knihách stavia na získaných skúsenostiach. Kniha **Vežovníček** (Vydavateľstvo Matice slovenskej) je kultivovaným rozprávaním o meste, o jeho atmosfére, o komunite. Všetko dieťaťu symbolicky sprostredkováva škriatok vežových hodín Vežovníček. Primerane šibalský a vynaliezavý. A najmä dobrosrdečný. Tieto charakterové vlastnosti korešpondujú s harmonickým naladením mesta. Námestie s vežovými hodinami je skutočným centrom komunity, odráža jej charakter. Napriek viacerým skvelým nápadom a príjemnému naladeniu knižky (i hodnotovému) príbehy majú skôr „dekoratívny nádych“. Akoby im chýbal „fah“, pregnantnejšie artikulovaný zámer.

V omnoho sviežejšom a napokon i svižnejšom móde vystupujú **Hlušíkovvej Strelené rozprávky** (CPress). Príznačne názvu. Ale aj sústredenejšiemu výrazu. V nonsensovom štýle, ktorý autorka funkčne využíva. Text je šitý na mieru začínajúcim čitateľom. Veselá dospeláčka – rozprávka prostredníctvom svojich zážitkov motivuje dieťa k harmonickým

vzťahom (k ľuďom i okolitému prostrediu), podnecuje ho k všímavosti, k hľadaniu vlastných tvorivých riešení, k spontánnosti a autenticite.

Už titul knihy **Alexandra Halvoníka *Mátoha, neboj sa!*** (Perfekt) naznačuje, že pôjde o hravú, vtipnú rozprávku, postavenú na absurdite. Rodina strašidiel Gitka, Margita, Maximargita, Margaréta a sused, strašidlo Bertík, obývajú brehy jazera Zelená voda. Príbeh má civilizačný či ekologický podtext, pretože život mátoha sa v dôsledku nezodpovedných zásahov ľudí do prostredia obrátil naruby. Aj táto zápleтка autorovi umožnila pohrať sa s princípom absurdity pri modelovaní situácií a pri charakterovom stvárnení hrdinov. Sú prekvapiví, neobvyklí a nevypočítateľní, a to správaním i absurdnými životnými okolnosťami. Autor stavia rozprávanie ako skladačku. Využíva rôzne sujetové rozprávkové plány (napríklad príbehy s macochami a pastorkyňami; príbeh o získaní princeznej či odklínaní kráľovstva, iniciačná cesta hrdinu za získaním skúsenosti). Zdá sa, že je tej rôznorodosti priveľa. Autor sa usiluje nakoniec všetko pospájať. A predsa, motivovanosť správania, ale i celej kompozície rozprávania je príliš uzavretá či vlastne nejasná. Absurdita ako princíp prevládala súdržnosť a komunikatívnosť príbehu.

Hádajko, hrdinský lúštitel' krížoviek, hlavolamov a záhad, je postavou série príbehov pre čitateľov mladšieho školského veku od autorky **Jely Mlčochovej**. V najnovšom diele ***Dračí zub*** (Arkus) sa Hádajko zaoberá hľadaním lieku na uzdravenie chorého trpaslíka. Kniha predstavuje tzv. ľahký typ čítania. Autorkin zámer je navadiť čitateľa na dobrodružstvo a sprostredkovať mu radosť z procesu riešenia logických hádajkovských úloh. Problémom textu je rozvláčne a banálne pôsobiacie rozprávanie.

V knižke ***Vodnícky karneval*** (Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov) si **Júliu Balco** prepožičal genetický kód mytologických rozprávok. Sebe príznačným spôsobom. Na vyjadrenie výnimočnosti, odlišnosti až outsiderstva. Pritom parodizuje tradičné rozprávania o vodníkoch. Hlavným protagonistom je totiž sporná postava Veľký príval, posmešne prezývaný Chňuchňuk. Dobrosrdečný vodník-nevodník, ktorý si svoju vodnícku identitu musí uhájiť v dobrodružnom putovaní za svojou rodinou. Tá ho pre jeho „nedostatočnú vodníckosť“ opustila. Príbeh symbolicky odkazuje k problémom jednotlivca i komunity. Na knihe možno oceniť funkčné narábanie so žánrami. Slabšou stránkou je vzťahový rámec postáv.

Juraj Raýman sa v knižke ***Vianočka Udatný, medveď Mňau, drak Čau a originál princezná Fujara Lopúchová*** (Filmotras) so značnou dávkou recesie pokúsil vytvoriť „postmodernú“ rozprávkový koláž, do ktorej nahustil a skarikoval tradičné rozprávkové motívy a zlomky sujetových plánov. V samotnom účele tkvie aj pointa knižky. Základom rozprávania je sujet príbehu o tom, ako sa prestarlým manželom (v tomto prípade vyše storočným) narodí dieťa – chlapec. V našom kontexte by to mohol byť Janko Hraško z hrášku, inde Otesánek. U Raýmana malý Vianočka, z poriadne narobeného cesta, s dvojnásobným objemom kvásku. V druhej polovici sa na príbeh napája plán záchrany zakliatej princeznej. Napája sa však len zdanlivo. Rozprávanie totiž predsa len chýba vnútorná väzba, prepojenosť príbehov.

Brezniansky karikaturista **Peter Zifčák** debutoval zbierkou veselých autorských rozprávok s názvom ***Rozprávky spod Skalky*** (Vydavateľstvo Maticy slovenskej) napísaných v móde ľudových rozprávání. Miestami s karikatúristickou prichuťou typickou pre autora. Občas trochu odviazaných až nesústredených.

Zaujímavý autorský projekt ponúka čitateľovi **Pavel Uher** vo svojej knihe ***Jazda na levovi*** (Dixit). Vytvoril typ modernej autorskej rozprávky postavenú na parodovaní čarovnej rozprávky. Odkaz na svet magických bytostí využíva funkčne. Hlavnými hrdinami sú deti, ktoré sa z rôznych dôvodov ocitnú v hraničnej či krízovej situácii. Konfliktne situácie sú naznačené symbolicky ako stretnutie s čarovnými bytosťami. Podobne ako pri ľudových rozprávkach je prostredie skôr symbolizované, hoci

autor dieťaťu vždy istým spôsobom naznačí aj spojenie s reálnou situáciou. Silnou stránkou Uherových textov je to, že invenčným spôsobom vytvára symbolický rozmer rozprávky. Naznačuje tým čitateľovi, že mu podáva závažný obsah. V istom zmysle paroduje vyprázdnenú, pozlátkovú „čarovnosť“ komerčne stavaných podaní rozprávok. Slabšou stránkou je spôsob spracovania látky, ktorý prerastá do intelektuálneho konštruktiva a text stráca na intenzite kontaktu s detským čitateľom.

Tetralógia **Aleny Penzešovej *Prešibané dvojčatá*** (Vydavateľstvo Fragment) je písaná v duchu tzv. subverzívnej, poklesnutej komerčnej literatúry, ktorá sa k nám v podobe prekladov dostala zo západných kultúrnych regiónov. Deti sú hlavnými hrdinami v každom ohľade. Predstavujú sebecké, dominantné, manipulatívne bytosti, ktoré vo svojom okolí valcujú bez dôsledkov každého a všetko. Kniha je zrkadlom dospeláckeho, nie detského humoru, ktorý sa nevhodným spôsobom pretláča do detskej literatúry. Deťom v mladšom školskom veku podáva veľmi negatívne vzorce správania a (podprahovo) im vstúpuje agresivitu a nezdravé formy rivality ako primeraný spôsob reakcií. Odborníci na detskú kultúru a psychológovia v západných krajinách poukazujú aj na jeho dôsledky. Nielen morálne. Na deti je nepriamo cez tieto knihy presúvaná zodpovednosť, ktorá im nepatrí, ale ktorú podvedome vnímajú, keďže dospeláci sú v príbehoch neschopní.

Rozprávky o zvieratách prekvapili

Sú v detskej literárnej kultúre dôležité. Aj preto, že ako žáner majú silný potenciál komunikovať s predškôlkami a deťmi mladšieho školského veku. Tohto roku však „úroda“ prekvapila nízkou úrovňou.

Začnem však pozitívnu výnimkou. S vtipným nápadom, ako čitateľa zaujať, zabaviť a pritom stimulovať jeho uvažovanie a predstavivosť, prišla **Andrea Gregušová** v knihe ***Marína a povalači*** (Vydavateľstvo Slovart). Názov je provokatívne mátlúci. Marína je síce hlavnou hrdinkou, no inak, než by čitateľ očakával. V podstate je objektom pozorovania a veľmi svojráznych pokusov o kontakt zo strany troch povalačov (teda obyvateľov povaly) – komára, pavúka a netopiera. Príbeh je napísaný à la pavúčia príručka o tom, ako možno chovať človeka (ako ho domestikovať a starať sa oňho). Práve pre adresáta knihy, čitateľov mladšieho školského veku, ide o skvelý nápad. Autorka postavila stratégiu na princípoch čiernobieleho negatívu: sugestívne rozprávanie rozprávača – pavúka Floriána – je jeho vlastnou verziou príbehu. Dieťa vie, že si musí dej premietnuť inak. Napríklad komár Konrád zapletený do pavúčej siete sa nespráva ako obeť, preto ho pavúk nedokáže uloviť a stanú sa priateľmi. Protikladnosť ich pováh je zdrojom humoru. Autorka cielene a funkčne podnecuje dieťa k tomu, aby si všimlo, čo buduje ich vzťah, čo prispieva k harmonizácii konfliktných momentov, ako sa rozvíja dynamika vzťahu. Gregušovej knižka je kvalitným ľahším čítaním.

Dana Hlavatá vo svojej knihe ***Bájkky*** (Fortuna Libri) predstavuje modernú verziu tohto žánru. Nie v tom, že by adaptovala či parodovala klasické bájkky. Jej bájkkové príbehy sú nové a vychádzajú z realíí súčasného sveta. Napríklad rosnička a ropucha sa v pracovnom konkurze uchádzajú o miesto televíznej hlásateľky správ o počasí. Dizajn knihy nasvedčuje, že adresátom by mali byť začínajúci čitateľa. Pre nich sú bájkky skutočne vhodným žánrom. Ľahko čitateľným, zapamätateľným a poučným. Aj preto, že je pre ne príznačný kondenzovaný, racionálny, a teda aj striedmejšie artikulovaný štýl výpovede. A to je slabšia stránka Hlavatej textov. Prevláda v nich detailizmus a rozvláčnosť.

V minulom roku vyšli **Jozefovi Pavlovičovi** viaceré nové tituly i reedície. Za všetky spomeniem zbierku veselých zvieracích príhod, s jemným odkazom na obľúbenú čapkovskú rozprávku o psičkovi a mačičke ***Pes Celebes a mačka Kamčatka*** (Ikar). V Pavlovičovom podaní sú to naslovovzatí kulinári. Ako chýreční kuchári ovládajú nielen svoju profesiu, no sú dostatočne zruční aj v tom, ako vedú kvality svojho umenia propagovať doma i vo svete. Pavlovič na tom rozvíja celú autorskú stra-

tégiu – príhody sú písané v štýle „varíme s ...“ Hostia prichádzajú, aby ochutnali vychýrené recepty. Pri koncipovaní príbehov vychádza Pavlovič zo svojej typickej autorskej „kuchyne“ pre začínajúcich čitateľov. Zameriava sa na jazyk. Hra s jazykom je niekedy aj impulzom k príbehu. Rozprávania zvykne posunúť slovná hračka alebo pre dieťa neobvyklé slovo alebo výraz. Na druhej strane ho však tento zámer zväzda k schémam a strnulosti rozprávania.

Poštár slimák Oliver (Perfekt) **Luboša Bohunického** rieši problémy blízke vekovej kategórii svojho čitateľa: napríklad otázky identity, priateľstva, rozlišovania medzi dobrým a zlým, spoznávanie pozitívnych a negatívnych vzťahových modelov. Autor vychádza zo zdanlivo absurdného predpokladu, že slimáček pri svojom príznačnom životnom tempe môže naplniť svoj sen a stať sa poštárom. Dobrý nápad. Autora zaujal, ale aj zajal. Príbeh uzavrel do svojho myšlienkového modelu a nenechal mu voľný spád. Rozprávania sa síce adresátovi prihovára z hodnotového a problémového hľadiska, no jeho spracovanie je príliš deskriptívne, detailistické a rozvláčne.

Nový titul **Branislava Jobusa Ja nič, ja muzikant** (Vydavateľstvo Slovart) nesie znaky populárnej bavičskej kultúry: trochu recesie a absurdity, štipku paródie známejších osobností, sem-tam trochu okorenie menším napätím, no hlavne držať sa jednoduchej línie príbehu. Jeho protagonistami sú členovia rakúsko-uhorskej rodinky červotočov Chrochmelovcov z polovice 19. storočia. Ich „pohnutý“ osud má na svedomí jedno z detí, výnimočný Chrumo. Autor stvárňuje svojich hrdinov s príslovečným zmyslom pre nadsádzku a situačný humor. Viaceré nápady majú potenciál rozvinúť sa na vskutku vyvážený humorný príbeh. Napríklad to, že autor našiel deštruktívnemu červotočovi, ktorému chutia najmä hudobné nástroje, konštruktívny spôsob života. Jobus však, zdá sa, bez rozmyslu vklínil v rozprávaní „jedno do druhého“. Vznikol tak zlepenec rôznorodých epizód, ktoré ako keby patrili rôznym príbehom.

Životu zvierat, obľúbenej tematike začínajúcich čitateľov, je venovaná knižka **Petra Stoličného Ako sa opice naučili vrieskať** (Fortuna Libri). Voči adresátovi je ústretová nielen kvôli téme, ale aj preto, že autor ju spracováva z dvoch strán. Krátky príbeh ilustruje niektorý z charakteristických znakov zvierata. Na konci je k nemu priložená stručná charakteristika zvierata v náučnom štýle.

Ponad nevyrazný poetický horizont

Poézia v posledných rokoch dosahovala dosť slabú úroveň. Tento status sa výrazne nezmenil ani v minulom roku. Predsa však zažiarilo niekoľko titulov osvedčených bardov.

Lubomír Feldek pripravil pre starších čitateľov zaujímavé prevkapeň v podobe premysleného básnického projektu – voľnej parafrázy klenoty starovekej hebrejskej poézie, biblickej Šír ha-širím, známej ako **Šalamúnova Pieseň piesní** (Perfekt). Po stáročia predstavovala v európskej kultúre inšpiračný zdroj, ale aj istý model, z ktorého autori tvorivo vychádzali, keď sa chceli vyjadriť na tému lásky. Podobne ako majstri pred ním, Feldek povytahoval zo starohebrejskej predlohy „osnovné nite“ ľúbostného príbehu a vytvoril z nich zátišie pre ľúbostný príbeh, pravda, podľa svojho „scenáru“. Ako hovorí v úvode k prvej časti, svadba je ako veľké divadelné predstavenie. Aj jednotlivé „scény“ autor uvádza sprievodným textom. Približuje čitateľovi kultúrne pozadie starovekého „svadobného divadla“, prepája ho s naším kultúrnym kontextom a vovádza čitateľa do poetiky textu. Pôsobivé ľúbostné verše jemne pretkané erotikou predstavujú kultivovanú básnickú, ale aj životnú výpoveď.

Zbierka starších i nových básní **Daniela Heviera Veľké Bum a malé Bum** (Buvik) je „par excellence“ ukážkou sýteho, hravého, komunikatívneho, vtipného a pritom hlbokého básnického výrazu. Hevierova poézia je autenticky hravá. Je to možno aj preto, že hra je uňho zmysluplným obrazom i obradom, pri ktorom čitateľ vstupuje na územie života.

Učí sa vzťahom. V humornej či veselej podobe zrkadlí radosť zo života. V imaginatívnych polohách odkazuje zasa na jeho tajomstvá a zázraky.

František Rojček v zbierke **Snehuličiek šepol mame** (Vydavateľstvo Maticy slovenskej) predkladá začínajúcim čitateľom básnickú „príručku“. Výber je totiž zostavený tak, že nepriamo navádza dieťa k tomu, ako vnímať poéziu. Invenčný básnický výraz, vtipné pointovanie, hry na prevkapeň. Rojčekove básničky vedia nadviazať s dieťaťom dialóg.

Ján Turan v zbierke **S nosom od zmrzliny** (DAXE) stavia „pomyselny most“ medzi básnickou klasikou a súčasnou poéziou pre deti prostredníctvom odkazov na známe básne klasikov, ktoré pretvára do podoby vlastnej výpovede. Miestami je jeho poetický výraz príliš rozbiehavý.

Básničky **Dagmar Wagnerovej** v zbierke **Zalúbená esemeska** (Perfekt) navodzujú predstavu, že adresátom je začínajúci čitateľ. Aforistické básničky, hra so slovom zvyknú u čitateľov zaberať. V tomto prípade hrajú dojom „poetického pláštá“. Chýba mu však básnické vnútro.

V podobnom duchu pôsobia aj básne **Mariána Hatalu** v zbierke **Spoveď záškoláka** (TRIO Publishing). Hravosť, živelnosť a spontánnosť sa programovo stala impulzom k tvorbe. Mnohé z veršov však akoby len ukazovali na básne, ktoré sa ešte len majú stať.

Zbierka **Ivony Ďuričovej Básničky karneval** (Príroda) je súbor veršovačiek. Slabšou stránkou sú najmä epické texty – rytmizované prvoplánové epizódy. Inovatívnejšia je v lyrických veršikoch. Tie však zasa pôsobia výrazovo ťažkopádnejšie.

Ešte o knižkách účelovo zameraných

Populárny spevák **Miro Jaroš** vytvoril sériu knižiek (Ikcar) pre predškôľakov zameranú na témy slušného správania, osvojenia si cestných pravidiel pre chodcov a hygienických návykov. Jednoduché veršovačky sú vlastne textami piesní. CD dopĺňa každú publikáciu. Texty nepresiahli úroveň didakticky primerane prispôbenú adresátovi.

Knihy popularizátora našej fauny **Miroslava Sanigu** sú postavené na erudícii, bohatých osobných skúsenostiach a veľkom zaničení. Platí to aj o titule **O prírode veselo i vážne. Naše Slovensko** (Perfekt).

Zuzana Csontosová siaha po námetoch z čarodejných rozprávok. V jej druhej knižke **Víla Jazmínka a škriatok Vendelín** (Albatros) príznačne, ako aj vo svojom prvom titule, využíva magický svet symboliky. Predstavuje akoby zrkadlový odraz diania v reálnom svete. V druhej knihe využíva tento princíp na rozprávania o ekologických problémoch. Tatranská víla Jazmínka je éterická bytosť, trochu odtrhnutá od života. Jej opakom je prakticky zameraný škriatok Vendelín zo Železnej Studničky. Autorka využíva model spoznávanie a rozvíjanie priateľského vzťahu na to, aby si čitateľ uvedomoval rozdiely v spôsobe života dané regionálne a geograficky, aby spoznal princípy ekologického spôsobu života, lesnú flóru a faunu, a podrobnejšie sa zoznámil s myšlienkami ekologického projektu na záchranu Železnej studničky. Knižka je ako účelový titul kultivovane napísaná.

Zuzana Konopásková a Lucia Hanus sa pokúsili o zaujímavý projekt **Olivia a tajomstvo starých hodín. V krajine peciválov** (Vl. nákl.), v ktorom chceli priblížiť čitateľom mladšieho školského veku majstrovské dielo nizozemského maliara Pietra Brueghela. Bol to dobrý nápad vytvoriť príbeh obrazu a presunúť deti z moderného sveta do obdobia, v ktorom vznikol. Výsledok je však slabší literárne aj didakticky.

Písať pre deti je v istom zmysle pokorné rozhodnutie. Nie preto, že by sme museli potláčať náš intelektuálny potenciál. Ale dobrovoľne sa rozhodneme písať s podmienkou. Rátame s tým, že kniha môže poslúžiť dieťaťu ako mostík, na ktorom sa rozhladne a potom prebehne a vytvorí si vzácné spojenie medzi vlastným „ja“ a realitou. A to vyžaduje od autora iné majstrovstvo, než pri literatúre pre dospelých. A najmä veľkú dávku citlivosti. Je výsadou písať pre budúce generácie príbehy skutočných osobností a nezahrávať sa s realitou.